

DUNYOVIY DAVLATNING FALSAFIY MAZMUNI: SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI, ZAMONAVIY XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11660979>

Yembergenov Ansatbay Paluanovich

Nukus davlat pedagogika instituti f.f.n., dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada din va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi siyosiy tushuncha va huquqiy tamoyil sifatida talqin qilinganda, dunyoviylikning umumiy va alohida belgilari berilgan. Dunyoviylik siyosiy va falsafiy asoslarga yega bo‘lsa-da, u mohiyatan axloqiydir, chunki u odamlarga ma‘lum bir turmush tarzi va harakat tushunchasini taqdim yetishni maqsad qiladi.

Kalit so‘zlar: *Dunyoviylik, davlat, din, islom, konstitutsiya, falsafa, laikizm*

PHILOSOPHICAL CONTENT OF THE WORLD STATE: FORMATION, DEVELOPMENT, MODERN CHARACTERISTICS

ABSTRACT

In this article, the general and specific signs of secularism, when interpreted as a political concept and legal principle that regulates the relationship between religion and the state, are given. Although secularism has political and philosophical underpinnings, it is essentially ethical because it aims to provide people with a certain way of life and understanding of action.

Key words: *Secularism, state, religion, Islam, constitution, philosophy.*

ФИЛОСОФСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ МИРОВОГО ГОСУДАРСТВА: ФОРМИРОВАНИЕ, РАЗВИТИЕ, СОВРЕМЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся общие и специфические признаки светскости, если ее трактовать как политическую концепцию и правовой принцип, регулирующий отношения между религией и государством. Хотя секуляризм имеет политическую и философскую основу, он, по сути, этичен, поскольку направлен на то, чтобы предоставить людям определенный образ жизни и понимание действий.

Ключевые слова: *Секуляризм, государство, религия, ислам, конституция, философия.*

KIRISH

Dunyoviylik yeng umumiy tarzda din va davlat ishlarini bir-biridan ajratish sifatida ifodalangan bo‘lsa-da, bu siyosiy tamoyil bo‘lib, falsafiy ma’nolardan tashqari muqaddas matnlardan qonunchilik faoliyatida huquqiy tamoyil sifatida foydalanilmasligini ham ta’kidlaydi. Aftidan, laikizm atamasi birinchi marta 16-asrda Angliyada cherkovlarni boshqarishda ruhoniylar bo‘lmaganlar ham rol o‘ynashi mumkinligini targ‘ib qilgan fikr harakatini ifodalash uchun ishlatilgan. Fransiyada 1870-yillardan boshlab qo‘llanila boshlangan dunyoviylik tushunchasi yunoncha laikos so‘zidan olingan bo‘lib, "xalqdan chiqqan odamlar", ya’ni ruhoniylarga mansub yemas. Ingliz tilida lotincha sayeculum so‘zidan kelib chiqqan sekulyarizm va dunyoviy degan ma’noni anglatuvchi sekulyarizm tushunchalari mavjud. Bu tushuncha g‘arb tillarida “laïque” so‘ziga aylanib, u yerdan turkiyga “dunyoviy” sifatida o‘tib, ruhoniylarga, cherkov tashkilotiga va diniy sohaga mansub yemas degan ma’noni anglatadi. O‘zbek tiliga dunyoviylik tushunchasi fransuz tilidan kirib kelganidan beri fransuz siyosiy tafakkuri O‘zbekistondagi dunyoviylik tushunchasi va amaliyotiga ta’sir ko‘rsatdi. Xuddi shu atamaning inglizcha yekvivalenti sekulyarlik bo‘lib, din va davlat ishlarini alohida saqlashni anglatadi. Bu lotincha "sayeculum" so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, yosh degan ma’noni anglatadi. Sekulyarizm turkiy tiliga uch xil atama bilan tarjima qilinishi mumkin: laïtizm, modernizatsiya yoki sekulyarizatsiya Fransiyada Laïcité (Laïcisme) atamalari dunyoviylik uchun ishlatiladi. Ikkala shaklda ham tushunchalar jismoniy va ilmiyni mavhum va diniy bilan aralashtirib yubormaslik kerakligini ifodalaydi.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Siyosiy tilda dunyoviylik davlatning dinlarga nisbatan mutlaq betarafligini bildirish uchun ishlatiladi. Shu ma’nodagi dunyoviylik “davlatning siyosiy mavjudligi to‘g‘risida diniy ye’tiqodlarning yo‘qligi; “Bu barcha din va mazhablarga nisbatan xolis munosabatda bo‘lish, vijdon va ye’tiqod yerkinligini hurmat qilish deb tushuniladi”.[2,205]

Din va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi siyosiy tushuncha va huquqiy tamoyil sifatida talqin qilinganda, dunyoviylikning umumiy va alohida belgilari sifatida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin:

sekulyarizm,

Davlat boshqaruvi diniy tamoyillarga asoslanmagan,

Qonunlar diniy manbalarga tayanib chiqarilmasligi kerak,

Davlat dinlar va diniy guruhlar o‘rtasida kamsitmaydi,

Davlat barcha din guruhlari bilan teng masofada bo‘lishi kerak.[3,370]

U davlat tomonidan insonlarning diniy ye'tiqod va vijdon yerkinligini himoya qilish tamoyillarini o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, dunyoviylik siyosiy nuqtai nazarga va din-davlat ishlarini tartibga soluvchi huquqiy tamoyillar va qoidalarga ishora qiladi. Ushbu qisqa va umumiy ta'rif bizga ba'zi tushuntirishlarni imkon beradigan ma'lum bir konseptual asosni taklif qiladi. Ammo u juda keng tarqalgan noto'g'ri tushunchani ham o'z ichiga oladi. Bu holat bizga ushbu noto'g'ri fikrni tuzatish imkoniyatini beradi. Ta'rifning birinchi qismida dunyoviylik "davlat va din ishlarini bir-biridan ajratish" deb ta'riflanadi, chunki u kundalik ongda ham keng tarqalgan. Bu shuni ko'rsatadiki, dunyoviylik siyosat va diniy e'tiqod o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan ko'p ta'sir ko'rsatadigan prinsipdir. Shu nuqtai nazardan, dunyoviylik diniy ye'tiqod davlatni barpo yetish, tashkil yetish va boshqarish, jamiyatni tashkil yetish va boshqarishda asos va/yoki boshlanish nuqtasi sifatida qabul qilinmasligini nazarda tutadi. Demak, aytish mumkinki, dunyoviylik yeng avvalo insonning ye'tiqod (e'tiqod va e'tiqod qilmaslik) va vijdon yerkinligini izlash mahsuli sifatida rivojlangan.

Ta'rifning ikkinchi qismida dunyoviylik turli e'tiqod va turmush tarziga qarshi davlatga qarshi talabni ifodalaydi. Shunga ko'ra, davlat "din va vijdon yerkinligini amalga oshirish nuqtai nazaridan betaraf" bo'lishi kerak. Biroq, bu noto'g'ri, to'liq bo'lmagan va chalg'ituvchi ta'rifdir. Dunyoviylik tamoyili davlat va diniy ishlarining bir-biridan ajralishini taqozo yetishi bilan birga, davlatning ye'tiqod va vijdon yerkinligini ro'yobga chiqarishda faol pozitsiyada bo'lishini ham talab qiladi. Davlatning bu masalada betarafligi uning ye'tiqod va vijdon yerkinligini ro'yobga chiqarish borasida befarq bo'lishiga sabab bo'ladi, bu holda davlat dunyoviylik tamoyili ta'siriga zid bo'lgan pozitsiya va xatti-harakatlarni namoyon qiladi; Chunki din va davlat ishlarining bir-biridan ajratilishi bilan davlatdan "din va vijdon yerkinligini amalga oshirish nuqtai nazaridan betaraf" bo'lishi kutilmaydi, aksincha, "yerkinlikni amalga oshirish" tarafdori bo'lishi kutilmoqda. din va vijdon". [4,376]

Shu nuqtai nazardan qaraganda, dunyoviylikni din va siyosat kontekstida aniq talabga aylangan yerkin ye'tiqod va ye'tiqod qilmaslik, yerkin fikrlash va yashash tarzini umumiy izlanish shakli sifatida ta'riflash mumkin. Shunday yekan, dunyoviylik ham qadriyat va tamoyil, ham turmush tarzi va loyiha sifatida keng tarqalgan ye'tiqodga zid ravishda ye'tiqod va fikr yerkinligini ta'minlashga qaratilgan yo'nalishdir. Bu masala Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasining 10-moddasi bevosita diniy ye'tiqod bilan bog'liq: "Hech kim o'zining, hatto diniy xarakterdagi fikrlari uchun, agar ularning ifodasi jamoat tartibini buzmasa, jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin yemas. qonun bilan belgilanadi". Biroq, dunyoviylikni ancha keng qamrovli dunyoqarash va turmush tarzining bir qismi sifatida qabul qilish kerak. Bizningcha, din va dunyo ishlarini ajratish ma'nosida siyosiy sohada

sekulyarizatsiyaning maxsus holati dunyoviylik deb nomlanadi. Bu doirada dunyoviylik siyosat va dini, davlat va cherkov yoki diniy ishlarni bir-biridan ajratish, siyosiy hokimiyatning o‘zi boshqarayotgan xalqning ye’tiqodiga aralashmasligini anglatadi. Ko‘rinib turibdiki, bu yerda dunyoviylik “siyosiy yoki siyosiy sohadagi sekulyarizatsiyaning alohida holati” sifatida ta’riflangan. Demak, dunyoviylik inson hayotining alohida sohasi bo‘lgan din va siyosat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga ancha keng qamrovli sekulyarizatsiya tushunchasini moslashtirishdan boshqa narsa yemas. Bunday holda biz sekulyarizatsiya tushunchasiga yaqindan qarashimiz kerak.

Dunyoviylik siyosiy va falsafiy asoslarga yega bo‘lsa-da, u mohiyatan axloqiydir, chunki u odamlarga ma’lum bir turmush tarzi va harakat tushunchasini taqdim yetishni maqsad qilgan, biroq u taklif yetayotgan hayot tarzi va harakat tushunchasida hech qanday diniy ma’noga ega emas. Xudo g‘oyasi, boqiylik g‘oyasi yoki oxirat tushunchasiga murojaat qiling. Bu dindan mustaqil bo‘lishi kerak bo‘lgan harakatni ifodalaydi, chunki u hech qanday tarzda dinga aralashmaydi. Bu axloqiy harakat siyosiy va falsafiy asoslarga yega bo‘lib, muayyan turmush tarzi va harakat tushunchasini o‘z ichiga oladi. Bularni ochib berish dunyoviylik tushunchasining falsafiy asoslarini ko‘rish, u o‘z ichiga olgan siyosiy loyihani tushunish, to‘g‘ri harakat va turmush tarzi nima yekanligini tushuntirishga yordam beradi.

Konstitusiyalarida dunyoviylikni ye’lon qilgan davlatlar

Fransiya (1958 yil Konstitusiyasining 1-moddasi)

Yaponiya (1946 yil Konstitusiyasining 20-moddasi)

Meksika (1917 yil Konstitusiyasining 3-moddasi)

Portugaliya (1976 yil Konstitusiyasining 41-moddasi)

Turkiya (1982 yil Konstitusiyasining 2-moddasi)

Konstitusiyalarida dunyoviylik yo‘q, lekin dunyoviy qonunlar bilan boshqariladigan davlatlar

Amerika Qo‘shma Shtatlari

Hindiston

Kuba

Irlandiya

Avstraliya

Indoneziya

Senegal

Tunis

Dunyoviy davlat - uning asosiy mazmuni davlatning dinga munosabatidir. Shu nuqtai nazardan, jamoat hayoti turli siyosiy va mafkuraviy tendensiyalar asosida rivojlanadi. Hech bir mafkura, jumladan, diniy mafkura davlat mafkurasi sifatida tan

olinmaydi. Diniy tashkilotlar davlatdan ajralib turadi va davlat ishlariga aralasha olmaydi. Davlatning bunday xususiyati uning demokratik tabiati bilan bog‘liq bo‘lib, barcha insonlar manfaatlarini ko‘zlab harakat qilishni anglatadi. Biroq diniy tashkilotlarning davlatdan ajratilganligini e‘lon qilish ularning hamkorligini inkor yetishni anglatmaydi. Dindorlar siyosiy hayotdan chetda qolmaydi. Barcha fuqarolar, diniy ye‘tiqodidan qat‘i nazar, teng huquqlarga yega, Konstitusiyamiz ularga teng huquq va yerkinliklarni kafolatlaydi.

Huquq, shu jumladan dinga nisbatan konstitusiyaviy huquq sohasidagi mutaxassislar odatda davlatning uchta asosiy yoki asosiy shakllarini qayd yetadilar: 1) teokratik davlat; 2) ruhoniy davlat (diniy); 3) dunyoviy davlat. Mavjud ta‘riflarga ko‘ra, birinchi turdagi - teokratik davlatda davlat hokimiyati to‘liq din, masjid yoki cherkovga tegishli. Bunday davlatga misol sifatida yekspertlar odatda Vatikanni tilga olishadi. Klerikal yoki diniy davlat, siyosatshunoslik va huquq nuqtai nazaridan, din qonunga tayanadigan va davlat faoliyatining barcha sohalarini boshqaradigan boshqaruv shaklidir va bunday davlatda din yoki mazhab bo‘lmaydi. Aksariyat ekspertlar bunday davlatga bir qator Yaqin Sharq davlatlarini misol qilib keltirmoqda.

Teokratik va ruhoniy davlatlardan farqli ravishda dunyoviy davlat davlat hokimiyati va din bir-biridan ajralib turadigan, diniy meyorlar yemas, fuqarolik normalari bilan boshqariladigan, davlat institutlarining qarorlari diniy asosga yega bo‘lmagan davlatdir. Bunday davlatga dunyoning aksariyat zamonaviy davlatlari, jumladan, O‘zbekiston Respublikasi ham misol bo‘la oladi. Aksariyat yekspertlarning fikricha, dunyoviy davlat fuqarolarning vijdon yerkinligini ta‘minlashning yeng yaxshi shaklidir. Demak, dunyoviy davlat hech qanday holatda ateistik davlat yemas, u fuqarolarning diniy ye‘tiqodiga yega yoki yo‘qligini nazorat qilmaydi. Shu bilan birga, dunyoviy davlatda din davlat boshqaruviga, davlat-hokimiyat munosabatlariga, davlat organlari va huquqiy-siyosiy institutlar faoliyatiga aralashmaydi.[5,274]

Juda muhim, ammo munozarali masala - bu dunyoviy davlatning asosiy belgilarini aniqlashdir. Mavjud tadqiqotlarda biz dunyoviy davlatning 2 dan 12 tagacha asosiy belgilarining qayd yetilishini kuzatdik. Ushbu g‘oyalarning ba‘zilarini taqqoslash va uyg‘unlashtirgan holda, ular orasida yeng muhimi sifatida quyidagi belgilarni ko‘rib chiqish mumkin:

- 1) biron bir rasmiy yoki davlat dinining yo‘qligi;
- 2) din yoki sektaning har qanday turi majburiy yoki afzal deb hisoblanmaydi;
- 3) diniy qoidalar va normalar huquqiy manba bo‘lib xizmat qilmaydi;
- 4) davlat ta‘lim va kadrlar tayyorlash tizimi dunyoviy xususiyatga yega bo‘lib, dinga nisbatan u yoki bu turdagi munosabatni shakllantirish maqsadini ko‘zlamasa;

5) vijdon erkinligi, diniy ye’tiqodni tanlash va tarqatish masalalari insonning ma’naviy erkinligi va shaxsiy hayoti sohasiga tegishli bo‘lib, ularga davlat yoki shaxslar aralashmaydi;

6) har qanday diniy birlashmalarning huquqiy tengligini ta’minlash va boshqalar.

Umuman olganda, dunyoviy davlat bir tomondan diniy (teokratik yoki ruhoni) davlat yemas, ikkinchi tomondan ateistik (dinsiz) davlat yemas. Dunyoviy davlat - har bir shaxsning plyuralizmi va vijdon yerkinligini yeng yuqori darajada kafolatlaydigan, dinga ye’tiqod qilish yoki ye’tiqod qilmaslikni shaxsning o‘ziga bog‘lab qo‘yadigan, hech qanday din va mazhabga ustunlik bermaydigan, bunday davlatlarda yesa bunday davlat dinning davlat boshqaruviga aralashishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

MUHOKAMA

Dunyoviy davlat, shuningdek, turli dinlarga ye’tiqod qiluvchi odamlarga teng huquqli shaxslar sifatida munosabatda bo‘ladi va muayyan dinlarga ye’tiqod qiluvchi odamlarni kamsitmaydi. Nazariy jihatdan dunyoviy davlatlar diniy yerkinlik va davlatning ajralishini himoya qiladi. Shuningdek, ular diniy aralashuvni oldini oladigan va hukumat hokimiyatini nazorat qiluvchi mamlakatlarga ham tegishlidir. Shuningdek, ularda har qanday dinni, jumladan, ozchilik dinlarini kamsitishdan himoya qiluvchi qonunlar ham mavjud. Ba’zi dunyoviy mamlakatlarda bir dinga ye’tiqod qiluvchilar soni mutanosib ravishda ko‘p (masalan, Turkiya), boshqalari yesa katta diniy xilma-xillikka yega (masalan, Hindiston). Ba’zi davlatlar tashkil yetilgan paytdayoq o‘zlarini dunyoviy davlatlar sifatida ko‘rsatishgan (masalan, Filippin), boshqalari sekulyarizatsiyadan so‘ng dunyoviy mamlakatlarga aylangan (masalan, Fransiya) [6.406]. Shuningdek, siyosat va dinni bir-biridan ajratib turadigan ko‘plab davlatlar mavjud. Zamonaviy tarixda sekulyarizatsiya jarayoni odamlarga diniy yerkinlik berishdan boshlandi, keyin davlat dinini bekor qildi, diniy guruhlarini moliyalashtirish uchun davlat mablag‘laridan foydalanishni to‘xtatdi, qonunni din nazoratidan olib tashladi, ta’lim tizimini ochdi (hech qanday dinni yuklamasdan), va fuqarolarga o‘z ye’tiqodini o‘zgartirish va turli dinlarga mansub odamlarga siyosiy rahbar sifatida xizmat qilish imkoniyatini berish yerkinligini qabul qildi. Bundan tashqari, davlat muassasalarining faoliyati diniy guruhlar tomonidan nazorat qilinmaydi.

Dunyoda asosiy siyosiy kuchlar dunyoviy davlatlarga, jumladan, ko‘plab respublikalarga aylandi. Biroq, hali ham butunlay dunyoviy bo‘lmagan, o‘zini dunyoviy deb ye’lon qilgan ko‘plab rejimlar mavjud. Misol uchun, Fransiyada davlat muassasalari Rojdestvo ta’tillarida yopiladi, lekin Rim-katolik maktabi o‘qituvchilari

hali ham hukumat tomonidan maosh oladi. Turkiya kabi ba’zi islom davlatlari dunyoviy mamlakatlar bo‘lsa-da, ularning ta’limi hali ham diniy tarkibiy qismga yega.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda amalga oshirilgan murakkab siyosiy va iqtisodiy islohot va o‘zgarishlar jarayonida bir tomondan, davlat hokimiyatining manbai bo‘lgan xalqimizning ma’naviy hayoti, diniy qarashlari boyib bordi. boshqa tomondan, ular turli yo‘nalishlarda rivojlangan va bugungi kunda ko‘plab yetnik guruhlar va turli dinlarga yega bo‘lgan O‘zbekistonning dunyoviy jamiyati shakllangan. Yuqorida aytganimizdek, xalqsiz hokimiyat bo‘lmaydi, dinsiz xalq ham bo‘lmaydi. Ta’kidlab o‘tamizki, xalq yaxlitligi bilan din yaxlitligi va davlat yaxlitligi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik bor. Ko‘plab yelat va diniy ye’tiqodlardan tashkil topgan jamiyatimizda o‘tish davrida davlatning ichki barqarorligi va xavfsizligini ta’minlashda dinning o‘rni, xalqni ishlab chiqaruvchi kuch sifatida uyushtirish qudrati, xalqaro miqyosdagi salmog‘i munosabatlari va uning mamlakatimiz kelajagi va rivoyatiga bevosita ta’siri juda yaqqol namoyon bo‘ldi.

Mamlakatimiz Konstitusiyasiga ko‘ra, fuqarolarni kelib chiqishi, ijtimoiy, mavqei va mulkiy holati, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ye’tiqodi, yashash joyi, shuningdek, boshqa holatlarga ko‘ra kamsitish taqiqlanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, zamonaviy dunyoviylik tushunchasini vijdon yerkinligi va ye’tiqod yerkinligini o‘z ichiga olgan gumanistik qadriyatlar deb atash mumkin. Binobarin, dunyoviylik har bir shaxsning diniy yerkinligi va tafakkuri xilma-xilligini ye’tirof yetishni, dunyoviy davlat yesa bu sohadagi munosabatlarning huquqiy asoslarini ta’minlash demakdir. Fransuz faylasufi Yemil Littre dunyoviylik tushunchasiga “barcha kultrlarga betaraf, diniy yetakchilikdan mustaqil va har qanday teologik tushunchalardan xoli davlat belgisi” deb ta’rif berganida shuni nazarda tutgan bo‘lsa kerak.

Dinni davlatdan ajratish davlatning diniy ishlarga aralashishdan bosh tortishiga asoslanadi. Davlatda barcha dinlar teng huquqlarga yega va ularning barchasiga bir xil talablar qo‘yiladi. Davlat organlari, agar qonun buzilmasa, diniy birlashmalarning ichki ishlariga aralashmaydi, o‘z navbatida diniy birlashmalar ham davlat vazifalarini bajarmaydi. Diniy tafovutlar davlat tomonidan yordam yoki qo‘llab-quvvatlash uchun asos bo‘lmaydi.

Dunyoviy davlat fuqarolik jamiyatining ajralmas yelementi sifatida diniy birlashmalarning faoliyatini qonun doirasida tartibga solganligi sababli, diniy tuzilmalardan qonunlar va huquqiy meyorlarga qat’iy rioya yetishni, o‘z faoliyatini qonun doirasida amalga oshirishni talab qiladi. Diniy kelishmovchilik va murosasizlikning kuchayishi davlat va jamiyat uchun qanchalik xavfli bo‘lsa, qonunlar, inson huquq va yerkinliklarini oyoq osti qilish ham shunchalik xavflidir. Birinchi holat diniy aqidaparastlikni keltirib chiqarsa, ikkinchi holat huquqiy

nigilizmga olib keladi. Qachonki dunyoviylik tushunchasi o‘zaro hamkorlik va hamjihatlikka, dunyoviy davlat tushunchasi yesa qonuniylik va huquqqa asoslangan bo‘lsa, davlatchilik va milliy xavfsizlikning mustahkam poydevori qo‘yiladi [7,226].

Konstitusiyaga asoslangan “dunyoviylik” tushunchasi davlatning din sohasida ochiq va aniq siyosat yuritishini, fuqarolarning vijdon yerkinligini ta’minlashini, din va davlat siyosatini aralastirib yubormasligini anglatadi. YA’ni, dunyoviylikni ateizm, dinsizlik yoki dinni inkor qilish yemas, balki davlatni diniy yemas, qonuniy tamoyillar bilan boshqarish deb tushunish kerak. Binobarin, dunyoviy davlat diniy yerkinlikni huquqiy himoya qilishi bilan qadrlidir.

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, dinga bo‘lgan qarashlaridan qat’i nazar, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotning barcha sohalarida tengdirlar. Fuqarolarning dinga bo‘lgan qarashlarini cheklash yoki ularga diniga qarab har qanday imtiyozlar berish, fuqarolarning diniy tuyg‘ularini bostirish, shuningdek dindorlar hurmat qiladigan narsa, binolar va joylarni haqorat qilish respublika qonunlarida belgilangan javobgarlikka sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, dinga munosabatidan qat’i nazar, qonun oldida teng javobgardirlar. Qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno, hech kim diniy ye’tiqodiga ko‘ra fuqarolik burchlarini bajarishdan bosh tortishga haqli yemas. Diniy ye’tiqodga ko‘ra bir burchni boshqasiga almashtirishga faqat O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq yo‘l qo‘yiladi. O‘z navbatida, diniy ye’tiqod yerkinligiga rioya yetilishi ustidan nazorat O‘zbekiston Respublikasining ijro yetuvchi hokimiyat organlari, prokuratura va oshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan mamlakat qonunlarida belgilangan o‘z vakolatlari doirasida amalga oshiriladi.

Jamiyat va uning siyosiy tizimi barqarorligining tabiati va darajasi qadriyatlar hokimiyatini qabul qilish va o‘rganishga asoslanadi. Agar jamiyat ularni rad yetsa, jamiyatning siyosiy tizimi beqaror bo‘ladi. Shuning uchun siyosiy barqarorlikdan biri diniy bag‘rikenglikdir. Plyuralizm, fuqarolik jamiyati, vijdon yerkinligi, diniy ye’tiqod yerkinligi, bag‘rikenglik yetuk demokratiyaning asosiy atributlaridir. Demokratik jamiyatda davlat va din o‘rtasidagi munosabatlar tamoyillari har kimning ye’tiqod yerkinligi huquqiga rioya yetilishini taqozo yetadi. Nafaqat demokratiya, balki jamiyatning madaniyatli fuqarosi ham bag‘rikenglik va ixtiyoriy dinsiz yashay olmaydi. Davlat va din munosabatlari masalasi murakkab va keng qamrovli. Insoniyatning butun siyosiy tarixi, birinchidan, din va davlat o‘rtasidagi hokimiyat uchun kurash, ikkinchi tomondan, davlat va dinning o‘zaro manfaatli hamkorligi sifatida qaraladi. Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida turli xil davlat vakolatlarini talab qiluvchi ittifoqlar mavjud.

Umuman olganda, din va davlat o‘rtasidagi munosabatlar davlat va dinning inson huquqlari, jumladan, vijdon yerkinligi va diniy ye’tiqod yerkinligini hurmat qilish va himoya qilish doirasidagi o‘zaro hamkorligi deyish mumkin. Binobarin, insonning diniy ye’tiqodi va huquqlarini himoya qilish va saqlashga mas’ul bo‘lgan din va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga ijobiy ta’sir ko‘rsatish jamiyatimiz oldidagi asosiy vazifadir.

Din davlatdan betaraf hisoblansa-da, u ma’naviy ustun bo‘lib qoladi. Bugungi kunda mamlakatimizda ro‘yxatdan o‘tgan, diniy targ‘ibot-tashviqot ishlarini jadal olib borayotgan turli diniy tashkilotlar va ko‘plab xorijiy missionerlarning faoliyati xalqimiz, millatimizning yertangi kuni borligi, ona dinimizning izchil rivojlanishi uchun tashvish uyg‘otmoqda. Ma’lumki, mamlakatimizdagi bugungi diniy vaziyatda avvalgi chora bilan ishlashning iloji yo‘q. Ma’lumki, respublikamizning dinlararo totuvlik va muloqot borasidagi qimmatli tajribasi dunyo ahlining ye’tiborini tortdi. Bugungi O‘zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida dinning foydali o‘rni ortib, uning diniy, ma’naviy-ijtimoiy vazifalari kuchayib bormoqda, dindorlar, diniy e’tiqod qiluvchilar, diniy birlashmalar soni muttasil ortib bormoqda. Ular jamiyatdagi ichki siyosiy barqarorlikni ta’minlash hamda millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, jamiyat va davlat rivojiga xizmat qilayotgani barchamizni quvontiradi. Biz dunyoda diniy xilma-xilligi bilan ajralib turadigan kam sonli davlatlardanmiz.

Dinni davlatdan ajratish davlatning diniy ishlarga aralashishdan bosh tortishiga asoslanadi. Davlatda barcha dinlar teng huquqlarga yega va ularning barchasiga bir xil talablar qo‘yiladi. Davlat organlari, agar qonun buzilmasa, diniy birlashmalarning ichki ishlariga aralashmaydi, o‘z navbatida diniy birlashmalar ham davlat vazifalarini bajarmaydi. Diniy tafovutlar davlat tomonidan yordam yoki qo‘llab-quvvatlash uchun asos bo‘lmaydi [8,159].

Dunyoviy davlat fuqarolik jamiyatining ajralmas yelementi sifatida diniy birlashmalarning faoliyatini qonun doirasida tartibga solganligi sababli, diniy tuzilmalardan qonunlar va huquqiy meyorlarga qat’iy rioya yetishni, o‘z faoliyatini qonun doirasida amalga oshirishni talab qiladi. Diniy kelishmovchilik va murosasizlikning kuchayishi davlat va jamiyat uchun qanchalik xavfli bo‘lsa, qonunlar, inson huquq va yerkinliklarini oyoq osti qilish ham shunchalik xavflidir. Birinchi holat diniy aqidaparastlikni keltirib chiqarsa, ikkinchi holat huquqiy nigilizmga olib keladi. Qachonki dunyoviylik tushunchasi o‘zaro hamkorlik va hamjihatlikka, dunyoviy davlat tushunchasi yesa qonuniylik va huquqqa asoslangan bo‘lsa, davlatchilik va milliy xavfsizlikning mustahkam poydevori qo‘yiladi.

Bugun yosh avlodni o‘z xalqining tarixi, nasl-nasabi, an‘analari, tilini puxta yegallagan, o‘z xalqi, madaniyati, insoniy fazilatlarini puxta yegallagan bunyodkor shaxs yetib tarbiyalash hayot talabi, jamiyat yehtiyojidir.

XXI asr - bilim va mahorat davri. Har bir inson o‘zini doimiy ravishda takomillashtirib borish, yangi kasblarni yegallash, hozirgi tendensiyalarga doimo moslashish orqaligina raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Bilimli avlod porloq kelajak garovidir. Binobarin, kelajagimizni bilimli, malakali, raqobatbardosh qilib tarbiyalash davlatimizning asosiy pozitsiyalaridan biridir. Bugungi yosh avlodga har tomonlama ta‘lim va tarbiya berish har bir o‘qituvchining asosiy vazifasidir. Ta‘limning poydevori maktabda qo‘yilganligi sababli, o‘quvchining individual kuchini rivojlantirish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish asosiy o‘rin tutadi. Binobarin, zamonaviy pedagoglar jamoasining asosiy maqsadi hayotning barcha jabhalarida faol, ijodiy faoliyatga qodir, yerkin va har tomonlama yetuk, bilimli, malakali, ijodiy yo‘nalishda mehnat qiladigan, yangi kashfiyotlarni kashf yetuvchi, ijodiy faoliyatga qodir shaxsni shakllantirishdan iborat. va mustaqil fikrlash qobiliyati bilan ajralib turadi.

Yoshlar jamiyatning yeng harakatchan, moslashuvchan, g‘ayratli qismi bo‘lib, aynan shu yoshlar mamlakat iqtisodiyotining harakatlantiruvchi kuchiga aylanishi kerak. Zamonaviy ta‘lim, mehnatsevarlik va yoshlar tashabbusi zarur. Faqat yoshlarning fidoyiligi, mehnatsevarligi va g‘ayrati sharoitida O‘zbekiston iqtisodiyotining imkoniyatlari uning uchun haqiqiy manfaatga aylanishi mumkin.

Davlatimiz tomonidan yoshlarga mehnat va bandlik sohasida kafolatlar berish borasidagi ishlar takomillashmoqda. Davlatimiz rahbarining iqtisodiyotni ilg‘or innovatsion sanoatlashtirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, aholiga xizmat ko‘rsatish darajasini oshirish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish dasturini amalga oshirishda yoshlar ishtirokiga alohida ye‘tibor qaratildi.

Mustaqillik yillarida yerishilgan barcha yutuqlarni asrab-avaylash yeng muhim vazifa bo‘lib, qozoq yurtining kelajagiga sadoqat bilan xizmat qiladigan halol, aqlli avlodni voyaga yetkazsak, bu mamlakatimiz taraqqiyotiga qo‘shgan haqiqiy hissamiz bo‘ladi.

NATIJARLAR

O‘zbekistonda din alohida, davlat alohidadir. Biroq, so‘nggi paytlarda u ko‘paydi. Diniy oqimlar fuqarolarimizni noto‘g‘ri yo‘ldan ozdirmoqda, ijtimoiy yaxlitlikka xavf solmoqda. Ayniqsa shu paytgacha xalq tarbiyasi ilmiy tizimga solinmaganligi sababli xalqimizning ma‘naviy tanazzul ko‘rinishlariga tez-tez duch kelamiz. Masalan, zamonaviy odamlar orasida jinoyatchilik, ota-ona va bolalar o‘rtasidagi nizolar, qarindosh-urug‘larni hurmat qilish tobora kuchayib borayotganga o‘xshaydi. Bunday mudhish holatlarning favqulodda kuchayishining sababini faqat

hozirgi farovonlikning pasayishi, ishlab chiqarishning pasayishi va ommaviy ishsizlik yoki jamiyatdagi siyosiy formatsiyaning o‘zgarishidan izlamaslik haqida o‘ylash vaqti keldi. Buning uchun, avvalo, chinakam “Xalq pedagogikasi”ni fan sifatida rivojlantirish, uning faqat yetnografik tomoniga ye’tibor qaratish yemas, balki inson ruhiyatini yuksaltiruvchi ma’naviy manbaga ye’tibor qaratish lozim.

Iymon inson qalbining pokligi, axloqi, tavbasidir. Hozirgi oqimlar yoshlarni yo‘ldan ozdirayotgani achinarli. Ular orasida islomni salbiy targ‘ib qiluvchi firibgarlar ham oz yemas. Xudo niqobi ostida o‘zlarining qora fikrlarini yoshlar orqali amalga oshirishmoqda. Muhammad payg‘ambarning 251-hadislarida: “Odamlarni yo‘ldan ozdiruvchi imomlar o‘limdan ham xavfliroqdir”. Darhaqiqat, dinga da’vat qilish, yolg‘on va’dalar berish, odamlarni vasvasaga solish insoniy xislat yemas. Hozir bizda kechagi ateistlar borki, ular namoz o‘qimay, diniy ishlarga uch qaynatilgan osh qo‘shmaydi, o‘zini “dinchi” deb, diniy mavzudagi ahmoqona fikr va mulohazalarini ommaviy axborot vositalariga olib chiqadi. So‘nggi paytlarda bunga bir qancha saytlar qo‘shildi, ular haqiqatni yolg‘ondek tarqatmoqda. Ular islom va diniy idora haqida salbiy fikr uyg‘otishga urinayotgani achinarli. Bu turli oqimlar va bo‘lmish oqimlarning og‘ziga suv quymoqda, deb hisoblaymiz.

Har qanday partiya, siyosiy tashkilot, diniy tashkilotlar va birlashmalar, konfessiyalar muayyan manfaatlarga yega. Diniy tashkilotlarning targ‘iboti, yoshlarni vasvasaga solib, o‘z tuzog‘iga ilintirishi ularning ongini zaharlaydi, oilalarning buzilishiga olib keladi. Bu nima, xalqni gijgijlash, bo‘linish bo‘lmasa? Ikkinchidan, ayrim diniy oqimlar davlat yaxlitligi va barqarorligiga putur yetkazadi. Masalan, 20-asr oxirida paydo bo‘lgan Ahmadiylar jamoasi musulmonlarni butun musulmon yemas, balki kofir deb biladi. Ayrim gazetalar - jurnallar yoki ommaviy axborot vositalari o‘z faoliyatini Islom dini bilan bevosita bog‘laydi. Va aslida, Ahmadiylar jamoasining xatti-harakatlari Islomga aralashmaydi. Bu yerda ularning qilmishlari chinakam milliy adovat uyg‘otib, xalq farovonligiga putur yetkazmoqda. Yoki 20-asr o‘rtalarida Falastinda paydo bo‘lgan “Hizb-ut-Tahrir” (ozodlik partiyasi) o‘zini diniy va siyosiy partiya deb atab, Islom xalifaligini barpo yetish g‘oyasini ilgari surgan va unga qarshi chiqqan, uni dushman deb atagan. Chunki islom dogmatikasi dinda zo‘ravonlik yo‘q, deb hisoblaydi. O‘z joniga qasd qilish yesa katta gunoh (jinoyat) hisoblanadi. Bu murojaatlar xalqlar farovonligini oshirishi, jamiyatda diniy adovat uyg‘otishi, millatlar sha’nini kamsitayotgani alomatlarini ko‘rish mumkin. Tilimizni, dinimizni, urf-odatlarimizni hech qachon unutmasligimiz, ularni doimo yodda tutishimiz kerak. Boshqa dindagi mazhablarga vasvasaga tushish o‘z dinini, vatanini sotish demakdir. Chunki din bizning ma’naviy borlig‘imiz, bugunimiz, yertangi kunimiz va kelajagimizdir. Biz tashqi qiyofamiz bilan yemas, balki tilimiz, urf-odatlarimiz bilan o‘zbek bo‘lishimiz kerak.

Islom dini o‘zbek xalqining ma’naviy xazinasini, urf-odatlarini, urf-odatlarini, an’analari, ta’lim-tarbiyasi, madaniyati va tili bilan uzviy bog‘langan an’anaviy dindir. Sayentologiya, inoyat, Iyegova guvohlari, xushxabarchilar, Krishna kabi turli oqimlar yesa sekta sifatida shakllangan. Ularning orzusi, maqsadi va manfaati qozoq xalqining ongini zaharlash, mamlakat birligini parchalash, yer yegallash, shu orqali mustaqilligini buzishdir. Biz dunyoviy davlat bo‘lganimiz uchun o‘zbek xalqini, uning urf-odatlarini, urf-odatlarini qurbon qila olmaymiz.

Missionerlar tariqat nomi bilan qochib ketgan yoshlarni aldash uchun qandaydir hiyla-nayranglarga qo‘l urayotganga o‘xshaydi. Masalan, gazetadagi ye‘lon orqali ish qidirayotgan bo‘lsangiz, mazhab maslahatiga duch kelishingiz odatiy hol yemas. Huquq-tartibot idoralari, ayniqsa, moliyaviy inqiroz davrida bunday yondashuv tez-tez qo‘llanilishidan ogohlantirmoqda.

Hammamizga ma’lumki, bugungi kunda dunyoda sodir bo‘layotgan ko‘plab yomon voqealarning asosiy sababi Islom dinidir. Biroq, bu qanchalik to‘g‘ri va noto‘g‘ri yekanligi haqida har kimning o‘z fikri bor. G‘arbning yo‘nalishi bu yerda ma’lum bo‘lib tuyuladi. Bunday yolg‘on tuhmat islom davlatlarining milliy ongiga, milliy mafkurasiga ta’sir qilmay qolmaydi, degan fikr bor.

Davlatning o‘ziga xos xususiyati uning demokratik tabiati bilan bog‘liq bo‘lib, uning harakatlarini barcha odamlar manfaatlarini ko‘zlab tushuntiradi. Ammo diniy tashkilotlarning davlatdan ajratilishini ye‘lon qilish ularning hamkorligini inkor yetishni anglatmaydi. Davlatning dunyoviy shakli davlat va din hamkorligining ye‘tirof yetilgan shakllaridan biri bo‘lib, unda jamiyat hayotida davlat manfaatlari ham, din manfaatlarini ham ta’minlanadi. Davlat va din zamonaviy dunyo muammolarini hal yetishda, jahonning milliy, ma’naviy va madaniy manfaatlarini himoya qilishda sherik bo‘lishi kerak.

Shuningdek, davlatning dunyoviy shakli nafaqat davlat va din o‘rtasidagi, balki do‘stona davlatda yashovchi turli shaxslar, hatto bir dinning turli oqimlari o‘rtasida ham uyg‘unlikni saqlashga imkon beradi. Ularning yashash va mehnat qilishlari uchun teng imkoniyatlar yaratib bergan holda, davlat siyosiy tashkilot sifatida ulardan biriga ustunlik bermasdan, barcha shaxslarga va oqimlarga bir xil munosabatda bo‘lish obyektini tanlaydi. Bu dunyoviy davlatning mohiyatidir. Davlatning barcha dinlarga, jumladan, jamiyatda hukmron bo‘lgan dinlarga ham bir xil munosabatda bo‘lishi har bir dunyoviy davlatning asosiy xususiyatlaridan biridir. Demak, dunyoviy davlat deganda hech qanday din va mazhab majburiy va afzal ko‘rilmagan davlat tushuniladi. O‘zbekiston fuqarolari qaysi dinga ye‘tiqod qilishidan qat’i nazar, to‘liq teng huquqlidirlar va hech bir davlat hujjatida shaxsning dindor yoki dinsizligi qayd yetilmagan. Davlat dindor va dinsiz fuqarolar, turli konfessiyadagi diniy tashkilotlar,

shuningdek, ularga yergashuvchilar o‘rtasida bag‘rikenglik va hurmatni mustahkamlaydi, mutaassiblik va yekstremizmga yo‘l qo‘ymaydi.

XULOSA

Davlat o‘zining dunyoviyligini barpo yetish va mustahkamlash yo‘lida, yeng avvalo, inson va fuqaroning hududi va yerkinliklarini, ayniqsa, vijdon va ye’tiqod yerkinligini kafolatlashi va himoya qilishi kerak. Faqat dunyoviy huquqiy davlat sharoitidagina har bir fuqaro o‘z ma’naviy va diniy dunyoqarashini yerkin ifoda yetishi mumkin. Vijdon va diniy ye’tiqod yerkinligi deganda dinni qabul qilish yoki qabul qilmaslik yerkinligi, har bir shaxsning alohida yoki boshqalar bilan birgalikda har qanday dinga ye’tiqod qilish yoki ye’tiqod qilmaslik huquqi tushuniladi.

Mamlakatimizda dunyoviylik bir xil ma’no va mohiyatga yega. O‘zbekistonda yana bir bor ta’kidlaymizki, din davlatdan alohida yemas, balki diniy birlashmalar davlatdan alohida va bu milliy sharoit va zamonga qarab dunyoviylik ma’nosini rivojlantirishda yangi qadamdir. Bu adolatni buzmaslik, zulmga yo‘l qo‘ymaslik garovidir. Binobarin, dunyoviy davlat diniy tashkilotlarni davlatdan ajratib, ijtimoiy adolatning buzilishiga muqarrar bo‘ladigan rasmiy davlat diniga yo‘l qo‘ymaslik bilan birga, dinning o‘zini ham siyosiy suiiste’mollardan, siyosatning xizmatkori bo‘lib qolishdan asraydi. Biroq davlat dunyoviylikni ye’lon qilishi bilan dinni ijtimoiy muhitdan chetlashtirmay, uni mamlakatning keng madaniy-ijtimoiy muhitiga kiritdi.

Xulosa qilib aytganda, biz dunyoviylik tushunchalarini to‘g‘ri tushuna olishimiz kerak. Afsuski, dunyoviylikni dinsiz jamiyat deb ataydigan juda dindor odamlar bor. Sekulyarizm dinsiz ateistik jamiyat yemas. Dunyoviylik tamoyillari mamlakatimizning demokratik ustunlari bo‘lib, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikning ilg‘or natijalariga yerishishimiz mumkin. Davlatning dunyoviy xarakteri har qanday davlatning zamonaviy, progressiv rivojlanishining asosidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Макбрайен Д. От секуляризма к исламу: религия в современном Кыргызстане. - Санкт-Петербург : Библиороссика; Бостон : Academic Studies Press, 2023. - 341 с.
2. Мд.Сазедул Ислам. Религия и политика: трансформация институциональных форм взаимодействия в Народной Республике Бангладеш: диссертация кандидата политических наук. - Москва, 2019.- 207 с.
3. Милбанк Дж. По ту сторону секулярного порядка: репрезентация бытия и репрезентация народа. М. ББИ 2023. - 370 с.

4. Асад Талал. Возникновение секулярного: Христианство, ислам, модернизм. М. Новое литературное обозрение 2020. - 376с.
5. Ислам и светское государство. На русском и английском языках. (По материалам одноименного Международного научно-теоретического симпозиума, 5-6 июня 2002г., Узбекистан). / Под общей редакцией д.п.н., проф. З.И. Мунавварова и В. Шнайдера-Детерса. Ташкент. 2003. - 274 с.
6. Монтаж и демонтаж секулярного мира. М. Российская политическая энциклопедия. 2014. - 406 с.
7. Исаева А.А. Формы ограничений свободы совести и перспективы секуляризма в современном мире [Текст]: [монография] / А. А. Исаева; Министерство образования и науки Российской Федерации, Национальный исследовательский Томский государственный университет. - Томск: Изд. дом Томского гос. ун-та, 2017. - 226 с.
8. Аринин Е.И. Феномен религии: (Ист. и логико-методол. анализ интерпретаций религиозности): Учеб. пособие / Е. И. Аринин; М-во образования Рос. Федерации. Владимир. гос. ун-т. - Владимир: Владимир. гос. ун-т, 2002. - 159 с.